

1/2021

Rapporta/Rapport

Sámi logut mitalit 14

Čielggaduvvon sámi statistihkka 2021

Čujuhus: Hánnoluohkká 45, NO-9520 Guovdageaidnu
Telefuvdna: +47 78 44 84 00
postmottak@samiskhs.no
www.samiskhs.no

Raporttat-čálaráidu ásahuvvui Sámi Instituhta raporttaid almmuheami várás. Sámi Instituhta laktojuvvui Sámi allaskuvlii 2005:s. Sámi allaskuvla vuodđuduvvui 1989:s, ja dat lea oahpahuš- ja dutkanásahuš man ulbmil lea sealluhit ja ovddidit sámi giela, kultuvrra ja servodateallima buotsámi perspektiivvas.

/

Denne skriftserien ble etablert for å formidle Nordisk Samisk Institutt (NSI) forskningsresultater. NSI ble tilknyttet Sámi allaskuvla / Sámi University College i 2005. Sámi allaskuvla ble etablert 1989. Sámi allaskuvla er en institusjon for høyere utdanning og har som formål å styrke og utvikle samisk språk, kultur og samfunnsliv sett i et allsamisk perspektiv.

/

Reports series was established in order to publish research findings of the Nordic Sámi Institute, which was affiliated with Sámi allaskuvla / Sámi University College in 2005. Sámi University College was established in 1989. It is an institution of high education and research. Sámi University College's purpose is to strengthen and develop the Sámi language, society and culture.

Raporta/Rapport 1/2021

Namma/Tittel/Title: *Sámi logut muitalit 14. Čielggaduvvon sámi statistihkka 2021 / Samiske tall forteller 14. Kommentert samisk statistikk 2021*

Olgošgovva/Omslagsbilde/Cover: Sámi allaskuvla

Hábmen/Utforming/Layout: Sámi allaskuvla

Jorgaleaddji/Oversetter/Translator: Ellen Sara Eira Buljo

Korrekturlohkki/Korrekturleser/Proofreader: Aud Søyland

ISBN 978-82-7367-052-6 [PDF sámegillii]

© Sámi allaskuvla 2021

Rapporta/Rapport 1/2021

Sámi logut muitalit 14

Čielggaduvvon sámi statistihkka 2021

Ovdasátni.....	9
Čoahkkáigeassu ja rávvagat.....	11
- Sámegielain luohpat vuođđoskuvllas.....	11
- Sámedikki doarjja sámi guovlluid ealá-husovdáneapmái – politihkalaš ja váikkuhangaskaomiid rievdamiid guorahallan.....	12
- Sámedikki jienastuslohku – muhtin mihtilmasvuođat ovdáneamis.....	13
1. Mandáhtta ja vuođus	15
1.1 Lađastallanjoavkku mandáhtta.....	15
1.2 Ráđđádallamat gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki.....	16
1.3 Máhttovuođu dárkun	16
1.4 Guorahallanjoavkku 2016-2020.....	17
2. Sámegielain luohpat vuođđoskuvllas.....	19
Čoahkkáigeassu.....	19
2.1 Álggahus.....	19
2.2 Duogáš	21
2.2.1 Sámi oahppoplánat ja sámegiella Norgga vuođđoskuvllas	21
2.2.2 Ohppiidlogorievddadeapmi vuođđoskuvllas 2009–2020	22
2.2.3 Oanehaččat ohppiidlogu rievdamis joatkaskuvllas áigodagas 2013–2020.....	25
2.3 Ohppiidlogu ovdáneapmi mánáid ahkejoavkkuid mielde.....	26
2.3.1 Metoda ja válljen.....	26
2.3.2 Davvisámegiella	27
2.3.3 Julevsámegiella ja lullisámegiella.....	30
2.3.4 Finnmárku Romssa ektui	31
2.4 Dulkon, čilgen ja eambo dárku diehtit	34
2.4.1 Oanehis čoahkkáigeassu.....	34
2.4.2 Ođđadárogielaluohpan ja sámegielaluohpan.....	34
2.4.3 Ákkat sámegiela heaitimii	36
2.4.4 Giellagáhtten vai giellaealáskahttin	37
2.5 Konklusuvdna	38
2.6 Rávvagat.....	40
Referánsat ja gáldut	40

3. Sámedikki doarjja sámi guovlluid ealá-husovdáneapmái – politihkalaš ja váikkuhangaskaomiid rievdamiid guorahallan	43
Čoahkkáigeassu.....	43
3.1 Álggahus.....	43
3.2 Dat guhkes linját Sámedikki doarjjahálddašeamis	44
3.3 Metoda ja diehtovuodđu	46
3.4 Sámedikki doarjjajuolludanrámmat ealáhusguovllus.....	47
3.5 Geográfalaš juohkáseapmi obbalaš ohcon doarjagiin.....	48
3.6 Juolludeamit mánggalágan ealáhussurggiide	50
3.6.1 Vuodđoealáhusat	51
3.6.2 Sámi mátkkoštanealáhus.....	53
3.6.3 Mánggalágan ealáhusdoaibma	54
3.6.4 Sámi kreatiiva ealáhusat	55
3.6.5 Duodji	55
3.6.6 Muđui rámma/oktasašdoaibmabijut	55
3.7 Ođđa Sámediggedieđáhus ealáhusovdánahttima birra.....	58
3.7.1 Politihkalaš rájit Sámedikki ealáhuspolitihkas.....	59
3.7.2 Reaidu vuostekonjunktuvrii dahje iešheanalaš ealáhuspolitihkalaš agendai?.....	60
3.7.3 Ođđa njuolggadusat Sámedikki ealáhusdieđáhusas.....	61
3.7.4 Duste go Sámediggi ealáhuspolitihkalaš hástalusaid?.....	64
3.8 Čoahkkáigeassu	65
3.9 Rávven	65
Referánsat	66
4. Sámedikki jienastuslohku – muhtin mihtilmasvuodát ovdáneamis.....	69
Čoahkkáigeassu.....	69
4.1 Álggahus.....	70
4.1.1 Sámedikki jienastuslogu duogáš – historjá.....	70
4.1.2 Registreret jienastuslohkui – eavttut.....	70
4.1.3 Iešguđetlágan guovlojuogu válgabiirriin – váлгаortnet áiggiid mielde	72
4.2 Hástalusat gálduiguin.....	73
4.3 Jienastuslogu ovdáneapmi riikkaviidosáččat	74
4.4 Jienastuslogu ovdáneapmi válgabiriid ja suohkaniid dásis	76
4.4.1 Válgabiiredásis.....	76
4.4.2 Suohkandási	77

4.5 Masa sáhtta jienastuslohku adnot?	82
4.6 Čoahkkáigeassu	83
4.7 Rávvagat.....	84
Gáldut.....	84
5. Sámi logut – fásta tabeallat	87
5.1 Álggahus.....	87
5.2 Muhtin kommentárat tabeallaide	88
5.3 Tabeallat ja govvosat.....	90

Ovdasátni

2008 rájes lea juohke jagi almmuhuvvon *Sámi logut muitalit* raportaráidu. Dán jagi almmuhuvvo 14. raporta ráiddus ja sisttisdoallá vihtta artihkkala.

Øystein A. Vangsnes čájeha artihkkaliiddis movt ohppiidlohku sámegieloahpahasas vuodđoskuvllas njiedjá – maid gohčoda “sámegiela luohpamin”. Artihkkaliin láidesta son ođđa bálgáide dan sadjái go geahččat jahkásaš rievdamiid *obbalaš* ohppiidlogus, de son baicca guorahallá sámegielohppiidlogu gaskamearálaš ovdáneami *mánáid ahkejoavkkuid mielde*, stuorit lohkomateriálas, mii lea juhkkon daid iešguđetlágan sámegieloahpahasmodeallaide (sámegiella 1, 2 ja 3) ja dan golmma sámegiela mielde (davvisámegiella, julevsámegiella ja lullisámegiella).

Vigdis Nygård ja Bård Kårtveit guorahallaba Sámedikki ealáhusovdáneami doarjagiid. Dakkár doarjagiiguin doarju vuodđoealáhusaid ja májggalágan ealáhusdoaimmaid sámi guovlluin, ja maiddái kreatiiva ealáhusaid, duoji ja sámi mátkkoštanealáhusaid muđui riikkas. Lassin guhkit áigge doarjjaloguid juohkásemiide, de guorahallaba artihkalčállit maid movt Sámediggi lea mearridan rievdadit doarjjahálddašemi ja politihkalašovdáneami, ja vejolaš váikkuhemiid dasa.

Kevin Johansen čállá Sámedikki jienastuslogu birra ja movt dat lea rievdan áiggi mielde, mii lea vuodđuduvvon loguide gitta 2019 rádjái. Seammás go jienastuslohku lea obbalaččat lassánan jeavddalaččat 1989 rájes, de leat leamaš guvllolaš ja suohkaniid mielde rievdamat. Čállá ávkkástallá maid jienastuslogu gáldun: Vaikko dan doaibma rievtti mielde galgá leat sámediggeválgga jienastusvuoigatvuođalaš registtar, de sáhtá daid loguid rievdamiiguin čuvget ovdamearka dihte treandaid mat rievddadit guovlluid mielde.

Anders Sønstebo lea maid dán jagi veahkehan Statistihkalaš guovddášdoaimmahaga jahkásaš “gozihanartihkkaliin”, mainna buohtastahtá ja kommentere dálá statistihkaid muhtin välljejuvvon servodatsurggiin. Eanemus sadji juolluduvvo dan nu gohčoduvvon SED-guovllu álbmotovdáneapmái. Eará fáttát leat oahpahas, sámegiella skuvllain ja mánáidgárddiin, dienas ja barggahas.

Sihke dán jagáš artihkkalat ja daid ovddit *Sámi logut muitalit* artihkkaliid sáhtát lohkat sihke dárogillii ja sámegillii neahttasiiddus: www.samisketallforteller.no.

Ellen Sara Eira Buljo lea jorgalan buot artihkkaliid dárogielas davvisámegillii. Aud Søyland ges lea fas dárogielteavsttain doaimmahan giellabassama ja lohkan korrektuvrra.

Guovdageaidnu – Kautokeino borgemánnu 2021

Torunn Pettersen

Sámi statistihka fágalaš analysajoavkku čállingotti prošeaktajodiheadji

Čoahkkáigeassu ja rávvagat

- Sámeielain luohpat vuodđoskuvllas

Dán artihkkalis geahččat mánáid ahkejoavkku gaskamearalaš ovdáneami vuodđoskuvlla sámeielohppiin 1.–10. ceahkis áigodagas 2003–2011. Iskkadeapmi čájeha ahte leat hirbmat ollu sámeielohppit geat heitet sámeielohpahas. Birrasiid 20 proseanta vuosttašgielatohppiin, geat vuosttaš klássas álget sámeielain, heitet sámeiel 1-oahpahasain vuodđoskuvlla áigodagas, ja 30 proseanta nubbingielatohppiin heitet sámeiel 2, ja lagabui 40 proseanta ohppiin geat álget sámeiel 3 heitet sámeielohpahas. Guorahallan deattuha eanemusat davvisámeiela loguide, go dat leat dan mađe stuorrát ahte sáhtá oaidnit čielga minstara, muhto maidái julevsámeiela ja lullisámeiela logut leat ovdanbukton ja digaštallon. Sámeielohpahas heaitima gohčodan “sámeielain luohpat”, seamma ládje go dárogielagiin geain ođđadárogiella lea leamaš váldogiellan ja leat lonuhan ođđadárogielas girjedárogillii, mii lea gohčoduvvon “ođđadárogielain luohpat”. Guhkes áiggi geahčastagas lea čielggas ahte sámeielohpahas heaitin ii leat buorre sámeiela boahteáigái ja ahte skuvlla rolla lea ealáskahttit sámeiela. Dan dihte livčče buorre jus iskkadeamit čájehivčče sivaiddan sámeiela heaitimii, nu ahte boahhte lávki livčče bidjat doaibmajuid johtui maiguin unnida dan.

Rávvagat

- Go sámeiela ohppiidloguid almmuha, de berre maid čuovvut mielde movt logut rievddadit mánáid ahkejoavkkuid ektui.
- Lea netto heaitin buot oahppoplánaid sámeielohppiin vuodđoskuvlla áigodagas. Mañemus áiggiid heitet sullii 20 proseanta ohppiin sámeiela 1, badjel 30 proseanta sámeiella 2 ja lagabui 40 proseanta sámeiella 3. Dan dihte ferte guorahallat eambo makkár ákkat leat go heitet sámeielohpahasain, ja maid sáhtášii dahkat unnidit dan logu.
- Sámeiela heaitin oahpahas lea ášši maid berre loktet vai dat šaddá oassin almmolaš ságastallamis sihke báikkálaččat, guvllolaččat ja riikaviidosáččat.
- Sámeiela heaitin oahpahas guovdilastá erohusa gaskal sámeiela giellagáhtten- ja giellaealáskahttinsuohkaniid ja dan dáfus oaidnit ahte dárbbasuvvojit goabbatlágan doaibmajuid biddjot johtui dain kategoriijain.
- Viidasit geahčastagas guovdilastá sámeiela heaitin oahpahas maid digaštallat jus dálá sámeielohpahas oahppoplánat leat nu buorit ahte skuvla galgá nagodit bargat ealáskahttit sámeiela Norggas, dahje jus gávdnoš buoret molssaeaktu.

- Sámedikki doarjja sámi guovlluid ealá-husovdáneapmái – politihkalaš ja váikkuhangaskaomiid rievdamiid guorahallan

Sámediggi juolluda jahkásaččat birrasiid 35 miljovna ruvno ealáhusovdáneapmái sámi guovlluin. Daiguin ruđaiguin dorjot vuoddoealáhusaid ja mánggalágan ealáhusaid sámi guovlluin; ja maidái kreatiiva ealáhusaid, duoji ja sámi mátkkoštanealáhusaid muđui riikkas. Ulbmil doarjjaortnegiin lea ovddidit ealáhusaid ja nannet ássama sámi guovlluin. Dát ruđat eai juolo šat buohkaide, go doarjjaortnegiid doaibmaguovlu lea viiddiduvvon mángga geardde, ja ekonomalaš rámmat eai leat lassánan. Sámediggi mearridii dan dihte rievdadit doarjjaortnega 2019. Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegiid (SED-guovlu) galgá heaittihuvvot ja sadjai galgá boahtit ođđa doaibmaguovlu, mii lea vuodđuduvvon geatnegahtton ovttasbargošiehtadusaide gaskal Sámedikki ja válljejuvvon guovlluid. Ulbmil dainna rievdademiin lea gáržžidit suohkaniid logu, gos leat doarjjavuogaduvvon ohccit Sámedikki ealáhusdoarjagiidda, ja lea maid ulbmil nannet Sámedikki ovttasbarggu daiguin guoskevaš suohkaniiguin, joatkit oktasašdoaibmabijuid ángiruššama ja dan bokte de buoridit eavttuid sámi ealáhusovdáneapmái. Dáinna artihkkaliin gehčče Sámedikki ealáhussuorggi doarjjahálldašeami ja politihkalaš ovdáneami, ja gehčče maid movt dat mañemus rievdadeapmi sáhtta váikkuhit dan ektui geain lea vejolaš oazžut doarjaga. Loahpas digaštalle man mutto dát rievdadusat vástidit daid hástalusaid mat sámi servodaga ealáhusain leat.

Rávven

Sámedikki váikkuhangaskaomiat ealáhusulbmiliidda galget doarjut Sámedikki ealáhuspolitihka. Váikkuhangaskaomiid rievdadeapmi lea álo hástalus, earenoamáziid go fáttmasteapmi ja boadus lea nu eahpesihkar. De dárbbáša Sámediggi luohhtevasvuoda ealáhusdalliin ja ovttasbargoguimmiiguin, ja fertejit ráhkadit strategiija mainna olaha dieđuiguin. Dakkár strategiijas berre sisttisoallat čuovvovaččat:

- Buorre diehtujuohkin ealáhusdalliide njuolgadusaid rievdamá birra
- Rabas bovdehus guoskevaš suohkaniidda, ohcandoaibma
- Veahkkálaga mávssolaš ovttasbargoguimmiiguin juohkit dieđuid dain rievttis forumiin ja arenain
- Sihkkarastit ahte ovttasbargoguoimmit ja earenoamáziid vuosttašlinjabálvalusat suohkaniin dovdet daid rievdadusaid makkár váikkuhusat dain leat ohcciide
- Čájehit buriid ovdamearkkaid movt ruđat sáhttet leat veahkkin oazžume sávahahtti ovdáneami

- Sámedikki jienastuslohku – muhtin mihtilmasvuodat ovdáneamis

Dát artihkal lea Sámedikki jienastuslogu birra ja movt dat lea ovdánan dađistaga. Jienastuslogus beroštit lunddolaččat buohkat geain juoga man nu ládje lea dahkamuš sámi politihkain dahje hálddašemiin.

Dat mielddisbuktá ahte oallugat sávvet beassat oaidnit jienastuslogu sisdoalu. Nu sáhttit oažžut buoret analysaid, oaidnit guvllolaš ovdánantreanddaid, sápmelaččaid fárremiid birra ja nu ain. Jienastuslogus lea goitge leamaš okta ulbmil, namalassii ahte galgá leat registtar geat sáhttet jienastit sámediggeválggas. Dan ulmilla ii sáhte dušše rievdadit, vaikko das vel livčče ge servodahkii ávki.

Sámedikki jienastuslohku lea jeavddalaččat lassánan dan rájes go ásahuvvui 1989, ja dat lea proseanttaid mielde lassánan 2019 rádjái olles 229 proseanttain. Go nie hirbmadit lea lassánan, de dađistaga lasiha dat Sámediggái eambo legitimizehta. Romsa lea dat suohkan gos eanemus leat dieđihan iežaset jienastuslohkui, ja Ávjovárri lea fas dat stuorimus válgabiire. Lea beroštahtti oaidnit dan guvllolaš ovdáneami, go dađistaga eambbogat jienastuslogu miellahtuin orrot gávpogiin. Dat sáhttá mielddisbuktit ahte gáibidišgohtet eará politihka, dahje válljejedjiin šaddá eará strategalaš fokus.

Lea ain vejolašvuohta ahte jienastuslohku lassána, ja danne lea lunddolaš ain lágídit kampánjjaid duollet dalle, earenoamáziid nuoraide ja vuosttaš gearde jienasteddjiide.

Eavttut maiguin sáhttá beassat mielde Sámedikki jienastuslohkui leat álo digaštallon ja bohtet maid álo digaštallot. Lea áibbas dárbblaš ahte das leat muhtin eavttut, ja vaikko makkárin dál de šattaš dat eavttut, de muhtimiid mielas goitge leat dat boastut. Muhtumin sáhttá bohtit dan dillái ahte jienastuslogu lassáneapmi bisána, goas eanas sisadieđiheamit leat vuosttašgeardejenasteddjiin, seammás go lunddolaččat njiedjá lohku. Dassázi lea vuos ain guhká.

Rávvagat

- Vaikko servodagas lea dárbu beassat oaidnit Sámedikki jienastuslogu, de berre Sámediggi leat restriktiiva go guoská dasa geasa addo lohpi dan oaidnit ja makkár ulbmiliidda galgá adnot.
- Sámediggi ja departemeantta berreba ain doallat kampánjjaid oažžun dihte eambbogiid dieđihit Sámedikki jienastuslohkui, ja earenoamáziid nuorra válljejedjiid ektui.
- Politihkalašovdánemiin ja servodatguorahallamiin lea lunddolaš geahččat báikkálaš ovdáneami jienastuslogus, muhto dat ii berre mielddisbuktit ahte ii vuorut doaibmajuid guovlluin gos orrot unnit sápmelaččat, dahje guovlluin gos proseanttaid mielde lea unnit oassi jienastuslogus.
- Válgaortnega berre jeavddalaččat árvvoštallat kritihkalaččat vai oaidná jus rievdamat sáhttet oččodit eambbogiid dieđihit iežaset jienastuslohkui.
